

Anna Sus

Katolicki Uniwersytet Lubelski

Co ma wpływ na kreatywność językową uczniów gimnazjum w edukacji polonistycznej?

Kreatywność językowa, o którą wciąż apelują i walczą nauczyciele, stanowi jeden z bardziej pożądanых składników wypowiedzi uczniowskiej, zarówno ustnej, jak i pisemnej. Coraz częściej stawia się pytania, co ma wpływ na kreatywność językową uczniów. Pyta się również o to, czy i jaka jest kreatywność językowa współczesnych uczniów szkół gimnazjalnych. Czy ich kompetencja komunikacyjna jest w edukacji rozwijana?

Współcześnie stosowane metody i środki pracy z uczniami w wielu przypadkach nie są już aktualne, wystarczające i atrakcyjne dla dzisiejszego ucznia. Napotykając wciąż na opór w sytuacjach komunikacyjnych w relacjach nauczyciel–uczeń, współczesnym pedagogom często brak pomysłu na zachęcenie młodzieży do rozmowy. Zdarza się również, że sami nauczyciele nieświadomie, bądź celowo, negują lub też ignorują wypowiedzi uczniów, uważając je za nieadekwatne, niewystarczające bądź po prostu, według nauczyciela, „głupie”, przez co sami doprowadzają uczniów do ich wycofania i blokady językowej.

W swoim artykule przedstawię badania, które zostały przeprowadzone wśród uczniów gimnazjum. Zanim jednak przystąpię do ich prezentacji, chciałabym przybliżyć kilka spraw, ważnych z edukacyjnego i pedagogicznego punktu widzenia, które najbardziej mnie interesują i którymi się zajmuję w swojej pracy badawczej.

Jak już wspominałam na początku, kreatywność językowa jest ważnym składnikiem wypowiedzi uczniowskiej, wokół której osadzone są wszelkie cele kształcenia. Podkreślone zostaje to w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, a w szczególności interesującej w tym miejscu *Podstawy programowej do języka polskiego* w gimnazjum. Istotny jest fakt, jak pisze Sławomir Jacek Żurek, że to uczeń, jako uczestnik procesów komunikacyjnych, przyjmuje i tworzy wypowiedzi, jako świadomy odbiorca kultury analizuje i interpretuje teksty kultury, a wszystko to ma opierać się na jego wiedzy o języku, wiedzy o literaturze i kulturze [Żurek 2009: 55–56]. Oznacza to, że uczeń powinien posługiwać się szeroko pojętą wiedzą. Ponadto Jerzy Bartmiński zaznacza, że najważniejszym zadaniem szkoły jest „kształcenie umiejętności posługiwania się językiem polskim, w tym dbałość o wzbogacanie słownictwa uczniów” [Bartmiński 2009: 60]. Jak zatem wygląda rzeczywistość szkolna? Wielu badaczy zajmujących się kreatywnością, twórczością w edukacji zaznacza, iż jej rozwój zależy od nauczycieli i ich nauczania. Nie ulega wątpliwości, że to właśnie ich rolą jest przekazywanie wiedzy w jak najbardziej atrakcyjny sposób. Do zadań, które powinien realizować nauczyciel, Czesław Kupisiewicz zaliczył między innymi: przekazywanie wiedzy i doświadczeń, rozwijanie sił twórczych i zdolności innowacyjnych, kształtowanie i rozwijanie zainteresowań, tworzenie warunków do łączenia teorii z praktyką [Kupisiewicz 1976: 285].

Co zatem oznacza termin *kreatywny*? Pochodzące z języka angielskiego słowo *creative* oznacza tyle, co twórczy, podobnie jak hasło znajdujące się w *Słowniku języka polskiego* pod red. Mieczysława Szymczaka [Szymczak 1978: 1042]. Poszerzoną definicję tego terminu możemy znaleźć w *Słowniku współczesnego języka polskiego* pod red. Bogusława Dunaja. Zdefiniowany on został jako ‘mający zdolność tworzenia czegoś nowego, oryginalnego; dynamiczny, pomysłowy, dający taką zdolność, dający w efekcie coś nowego’ [Dunaj 1996: 426]. Natomiast w *Encyklopedii języka*

polskiego pod red. Stanisława Urbańczyka, *kreatywność* oznacza 'zdolność tworzenia nowych, nigdy nie słyszanych struktur językowych, a więc jest najważniejszym składnikiem kompetencji językowej (w tym sensie każde mówienie lub pisanie jest przejawem kreatywności)' [Pisarek 1991: 172].

Na potrzeby przeprowadzanych badań przez termin *kreatywny* będę rozumiała pewne usposobienia człowieka-ucznia, które wyróżniają go spośród innych, który będzie cechował się między innymi ciekawymi pomysłami, będzie podejmował nowe działania do zgłębienia informacji, nie będzie „bał się” rozmowy, będzie poddawał interesujące rozwiązania. Ponadto będę uznawała kreatywność jako składową kompetencji komunikacyjnej, w tym językowej. Dlatego pokrótce wyjaśnię, czym jest kompetencja komunikacyjna.

Termin *kompetencja komunikacyjna*, który rozumiany jest również jako „umiejętności komunikacyjne”¹ [Mądry-Kupiec 2011: 20], jest składową wiedzy o regułach języka i umiejętności ich stosowania; zdolności do rozróżniania sposobów mówienia zależnie od rodzaju rozmowy i sytuacji mówienia; zdolności poznawcze, od których zależy budowanie i odkrywanie znaczeń wypowiedzi rozmówcy; zdolności nawiązywania i podtrzymywania interakcji za pomocą środków językowych i niejęzykowych [Andrzejewska 2009: 12]. Słuszne jest więc także twierdzenie badaczy, że dziecko kompetentne komunikacyjnie posiada między innymi pewność, że komunikuje to, co chce zakomunikować, potrafi różnicować problemy oraz konstruuje wypowiedź pod każdym względem stosowną do sytuacji i roli społecznej [Andrzejewska 2009: 14]. Również Ida Kurcz uważa, że pełną kompetencję językową

---

¹ Termin został stworzony i wprowadzony przez Della Hymesa, który poszerzył teorię kompetencji językowej zapoczątkowaną przez Noama Chomsky'ego (N. Chomsky, *Syntactic Structures*, Hague 1957). Według Chomsky'ego kompetencja komunikacyjna oznacza zdolność dorosłego użytkownika języka do produkowania i rozumienia wypowiedzi w danym języku, określaną też jako utajona, nieświadoma wiedza językowa. Dla Hymesa poszerzenie owej teorii polegało na pokazaniu sposobów łączących to, co systemowo możliwe, wykonalne z tym, co stosowne do wytworzenia i rozumienia zachowania językowego.

i komunikacyjną dziecko osiąga w wieku szkolnym [Kurcz 1995: 177]. Zaniedbanie kształcenia może doprowadzić do ograniczenia jego uczestnictwa w doświadczaniu świata i kreowania przez niego rzeczywistości. Ponadto może doprowadzić do mniejszej odpowiedzialności i samodzielności, zaniżonej samooceny wynikającej z niemożności zakomunikowania tego, na czym mu zależy, czy też do trudności w przekształcaniu i kontrolowaniu środowiska społecznego [Andrzejewska 2009: 7]. Dlatego proces porozumiewania się w szkole i kształcenie umiejętności komunikacyjnych, jak już wspominałam, jest jednym z najistotniejszych celów, który powinien przyświecać każdemu nauczycielowi [Latoch-Zielińska, Piwnicka-Jagielska 2010: 31]. Także Helena Synowiec uważa, że bardzo wielu nauczycieli powiela lub nieco modyfikuje wzorce wyniesione z własnych doświadczeń szkolnych, a nadrzędnym celem jest przekazywanie wiedzy w taki sposób, że 2/3 czasu lekcyjnego zajmują ich wypowiedzi (m.in. pytania, polecenia, pogadanki, wykłady) [Synowiec 2005: 182].

Przywołana przeze mnie krótka terminologia badań nad kompetencją komunikacyjną² jest zasadna w kontekście późniejszego opisywania przeze mnie badań ankietowych.

Wracając do głównego toku rozważań nad kreatywnością w edukacji, związaną głównie z osobą ucznia, należy zaznaczyć, że bardzo często, jak podkreśla to również Dorota Ciechanowska, mylone jest pojęcie „ucznia kreatywnego” z „uczniem zdolnym” [Ciechanowska 2007: 90]. Nauczyciele nieświadomie przypinają „łatkę” uczniom, którzy zadają pytania, są dociekliwi, traktując ich jako tych, którzy również sprawiają problemy. Nie potrafiąc wykorzystać potencjału ucznia, strofują go, ignorują jego wypowiedzi, prowadząc tym samym do jego wycofania. Sami uczniowie stwierdzają, że „nie rozmawiamy, to tylko pani zadaje pytania, a my odpowiadamy”, „w szkole trzeba słuchać i odpowiadać”, „nie można

---

² Więcej o kompetencji komunikacyjnej i o barierach komunikacyjnych w edukacji autorka pisała w artykule *Czy możemy mówić o barierach komunikacyjnych w edukacji? – kilka słów o kompetencji komunikacyjnej gimnazjalistów* (w druku).

mówić tego, co się samemu tak naprawdę myśli” [Synowiec 2005: 183]. Wiele wypowiedzi uczniowskich jest negowanych tylko dlatego, że nie spełniają normy językowej, nie oznacza to jednak, że są one błędne. Dlatego nie można się dziwić, dlaczego istnieje tak wiele pytań i wątpliwości wobec współczesnego nauczania. Należy podkreślić fakt, że to, jak będzie przekazywana wiedza, zależy również od osobowości nauczyciela, warunków nauczania czy właściwości poszczególnych uczniów [Wojnarska 2013: 61]. Częste zarzuty złej komunikacji kierowane są pod adresem właśnie nauczycieli, którzy nie potrafią w ciekawy sposób przekazywać wiedzy, są chaotyczni, przeskakują z tematu na temat, a także zbyt monotonnie prowadzą lekcję, np. w formie wykładu, do którego nierzadko dyktują notatkę bez wytłumaczenia jej celu. Przeszkadzający zadawaniem pytań uczeń, który „zaburza” tok prowadzonej lekcji, jest często niemile widziany. Ośmielę się więc twierdzić, że problem w komunikacji również leży po stronie nauczyciela, a co za tym idzie, słabo rozwijanej kompetencji komunikacyjnej uczniów i ich kreatywności. Ważne jest to, iż kompetencja komunikacyjna ma charakter personalny, tzn. jest kompetencją konkretnej osoby [Kielar-Turska 1993: 3]. Na jej rozwój mają także wpływ przemiany społeczne i kulturowe, a „pojawienie się nowych środków przekazu informacji powoduje duże zmiany w sposobie i jakości komunikowania się” [Wojnarska 2013: 64].

Potwierdzają to również badania, które przeprowadziłam w dwóch gimnazjach z województwa świętokrzyskiego. Dobór próby był celowy. Do badania wybrałam gimnazjum miejskie i wiejskie. Odpowiedzi na zadawane przeze mnie pytania udzieliło 145 uczniów.

Na pytanie, jakie są źródła, które można wykorzystać do poszukiwania nowego słownictwa, gdzie uczniowie szukają inspiracji, uzyskałam odpowiedzi takie, jak (odpowiedzi ułożone są w kolejności częstotliwości ich występowania):

- 1) Internet,
- 2) słowniki,
- 3) książki,

- 4) filmy,
- 5) telewizja,
- 6) gry,
- 7) rodzice i osoby z otoczenia,
- 8) rozmowa,
- 9) Facebook,
- 10) nauczyciel,
- 11) Wikipedia,
- 12) piosenki,
- 13) nauka języka obcego.

Powyższe odpowiedzi świadczą o tym, jak wielkie znaczenie w codziennym życiu odgrywa dostęp do mediów. We współczesnym świecie atrakcyjność wiedzy przekazywanej w szkole nie jest już na tyle dostateczna, aby móc dotrzeć do dzisiejszego ucznia. „Ekspansywny rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnej nie tylko ukształtował całkowicie nową rzeczywistość medialną, ale również nieustannie określa dynamikę i kształt rzeczywistości społecznej” [Ogonowska, Skowronek 2005: 297]. Znaczący jest jednak fakt, że młodzież bardzo dobrze radzi sobie z obsługą elektroniki, natomiast coraz gorzej jest z używaniem przez nią języka, chociaż „budowane” przez nich wypowiedzi można zaliczyć do przejawu kreatywności, mimo że nie są to wypowiedzi poprawne językowo. Oto kilka przykładów³:

– Całe życie idzie do szkoły. Gdzie są więc imprezy? Imprez więc nie ma. [...] Nie jestem normalna, jestem oryginalna. Drugim argumentem jestem ja. Drugi raz nie będę pisać tego samego, bo zaczęłam ten argument w ostatniej linijce tamtej strony.

– Matka po spotkaniu z Księciem Kirkorem wyraźnie wolałaby aby ten wybrał Balladyne przekonując że to starsza lepiej nadaje się na żonę. A on zdaje że jest gotowa aby oddać

---

³ O problemach w tworzeniu wypowiedzi pisemnych autorka pisała w artykule *Wpływ komunikacji elektronicznej na kształcenie kompetencji tekstotwórczej, w zakresie wypowiedzi pisemnych, uczniów szkół ponadpodstawowych* (w druku).

wszystko byle tylko stać się bogatą panią. niestety staje się dawniej ukochany Grabiec i siostry [...] niby że to ona zerwała i okłamała Króla Kirkora. że Alina uciekła z innym Facetem.

– Maciek to postać, do której można mieć mieszane odczucia. Bohater, ponieważ wykazał się odwagą, wyruszając w poszukiwanie, ale także nie rozważny, ponieważ poniosła go młodość, czyli nieodpowiedzialność i beztroska.

– Ikar. Był także głównym punktem uwagi na obrazie. Wszyscy ludzie pacyli się na niego i nic nawet nie próbowali robić.

– Narrator był pierwszoplanowy

– W grobowcu czeka dwóch strażników – powiedział ojciec Laurenty

– Ok, masz mój miecz – zapytał Romeo.

– Da, znaczy tak – odpowiedział ojciec Laurenty

I gdy ojciec Laurenty dał Romeo miecz zakradli się, zabili 2 strażników podbiegli do leżącej Julii

– Stuj! Mam wywar z rury zaraz postawi ją na nogi – wykrzyknął ojciec Laurenty

– Dobra lejesz – odrzekł Romeo.

– Skrótowiec to człowiek działający na skróty

– Jeden niemiec wyleciał z kałachem i już prawie rozwalił Suchego, ale Tarczownik żucił swoją tarczę i trafił go w kroczę, a niemiec na to: «Aaaaaaaa! Meinen orzeszken psia kostka!!!»

– Jak zginęła Julia?

– Została śmiertelnie pobita.

– Upadła na Romea i nadziała się na patyk⁴.

---

⁴ Przykłady zaczerpnięte są z wypracowań uczniów jednego z lubelskich gimnazjów. Zapis przykładów jest taki sam jak tekstu oryginalnego.

Wypowiedzi te świadczą o tym, że na kreatywność językową uczniów wpływ mają głównie wszechobecne media, przez które w tworzeniu wypowiedzi pisemnych pojawiają się problemy z werbalizowaniem myśli, szerząc w ten sposób wzory mowy potocznej. Język uczniów „wzbogacony” jest o zapożyczenia zaczerpnięte z języka angielskiego (*spoko, cool, sorki, oki*), a także ze zwrotów zaczerpniętych z filmów, kabaretów czy tekstów piosenek, które łatwo znaleźć w Internecie. Poza tym, istniejąca moda językowa, którą możemy utożsamiać z gwarą uczniowską, wymusza pewne trendy językowe.

Kolejnym zagadnieniem, na które należało dać odpowiedź, było uczniowskie rozumienie pojęcia „być kreatywnym”. Według gimnazjalistów „być kreatywnym” to:

- być aktywnym, dużo myśleć na dany temat, starać się wyjaśnić coś na wiele sposobów;
- mieć różne ciekawe pomysły;
- być ciekawym świata;
- być zainteresowanym różnymi rzeczami, zgłaszać się na lekcjach, bądź na ochotnika, odpowiadać na skomplikowane pytania;
- być pomysłowym, oryginalnym, błyskotliwym;
- uczestniczyć w konkursach;
- twórczo podchodzić do rozwiązywania problemu, zagadnienia
- „Kreatywność to inteligencja, która dobrze się bawi”
- osoba, która się rozwija w ciekawy sposób;
- mieć talent;
- być pomysłowym, wymyślać nowe rzeczy;
- wyłamywanie się poza schematy;
- rozwijać się;
- nie opierać się na tym, co już zostało wymyślone, ale wymyślić coś samemu, coś nowego;
- rozmawiać, podejmować ciekawe tematy do rozmów, uczyć się czegoś nowego od innych, dyskutować na wiele tematów, np. na lekcji;
- to zdolność do zagospodarowania sobie czasu i umiejętności nietorowego myślenia;
- odróżniać się od większości i spełniać swoje myśli i pomysły.

Uzyskane odpowiedzi są dosyć satysfakcjonujące, zwłaszcza że pytani o interesującą nas kompetencję mają 14–16 lat. W tym okresie rodzi się poczucie własnej tożsamości, poszukiwanie ideałów, celów, do których młody człowiek chciałby dążyć. Ich odpowiedzi świadczą o świadomości samorozwoju. Potwierdzają to także ich szerokie zainteresowania, o których mieli okazję napisać w ankiecie. Wśród nich znajdują się: uczestnictwo w zajęciach pozalekcyjnych, takich jak: karate, basen, szkoła muzyczna czy szkoła językowa; czytanie książek, oglądanie filmów, rysowanie, zajmowanie się grafiką, w tym komputerową. Większość z uczniów gra w szkolnych drużynach sportowych.

Natomiast jeśli chodzi o rozwijanie kreatywności w sferze mówienia na języku polskim, wielu uczniów pytanych o to, czy uczestniczą w rozmowie w trakcie lekcji, zaznaczyło odpowiedź (ułożone według częstotliwości ich występowania), że:

- 1) tak, chętnie,
- 2) odpowiadam tylko wtedy, gdy zapyta mnie nauczyciel,
- 3) nie, ponieważ się boję, że to, co powiem, będzie niepoprawne,
- 4) w ogóle się nie odzywam, mimo że wiem o czym jest mowa,
- 5) w ogóle mnie to nie interesuje.

Wobec powyższych odpowiedzi wątpliwa jest również „wina” nauczyciela i jego metod nauczania. 135 uczniów uważa, że ich nauczyciel języka polskiego potrafi zainteresować ich na lekcji i atrakcyjnie przekazuje treści. Z metod, które najczęściej wykorzystuje, uczniowie wymienili:

- 1) pogadankę,
- 2) burzę mózgów,
- 3) pracę w grupach,
- 4) wykład,
- 5) debatę.

Wykorzystywane przez nauczyciela technologie to:

- 1) tablica interaktywna,
- 2) rzutnik multimedialny,
- 3) e-podręcznik.

Sami uczniowie zaproponowali, aby ich lekcje wzbogacone były w możliwość: oglądania filmów, omawiania ciekawych książek (niekoniecznie lektur), aby każdy mógłby dzielić się wiedzą na ich temat oraz wykorzystania dramy.

Należy jednak wziąć pod uwagę również fakt, że uczniowie dają takie odpowiedzi na zadawane pytania, które my, dorośli, nauczyciele chcielibyśmy od nich usłyszeć.

Podsumowując swoją wypowiedź, poprzez zaprezentowane przeze mnie stanowisko i na podstawie przywołanych badań mogę stwierdzić, że na kreatywność językową uczniów wpływa wiele czynników. Między innymi jest to środowisko, w jakim uczniowie się wychowują, rodzice, którzy dbają o rozwój swoich dzieci, nauczyciele, którzy wprowadzają nowe techniki, aby bardziej uatrakcyjnić przekazywane treści, oraz media w postaci telewizji i Internetu, do których aktualnie każdy ma dostęp. Natomiast, w jaki sposób zostaną one wykorzystane, zależy od podejścia każdego indywidualnie.

Bibliografia

- Biedrzycki K. [2009], *Język polski w gimnazjum – wskazówki metodyczne*, [w:] *Podstawa programowa z komentarzami. Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, t. 2, Warszawa.
- Ciechanowska D. [2007], *Twórczość w edukacji*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Kielar-Turska M. [1993], *Dziecko i komunikacja: lingwistyczny, społeczny i poznawczy aspekt badań*, „Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej”, nr 3.
- Kupisiewicz Cz. [1976], *Podstawy pedagogiki ogólnej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kurcz I. [1995], *Pamięć. Uczenie się. Język*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Latoch-Zielińska M., Piwnicka-Jagielska A. [2010], *Jak nie prosić, no to może groźbą. Proszę..., grożę..., pytam..., zachęcam..., nakłaniam..., przepraszam... Kształcenie umiejętności komunikacyjnych w szkole*, [w:] *Aspekty komunikacji w kształceniu polonistycznym*, Krawczyk J., Markiewicz R. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn.

- Mądry-Kupiec M. [2011], *Komunikacja werbalna nauczyciela i ucznia na lekcji*, Oficyna Wydawnicza IMPULS, Kraków.
- Pisarek W. [1991], *Kreatywność*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, Urbańczyk S. (red.), Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Ogonowska A., Skowronek B. [2005], „*Język na nielegalu*”, czyli wpływ mediów na komunikację werbalną młodego pokolenia. O nową metodologię badań, [w:] *Język @ multimedia*, Dytman-Stasieńko A., Stasieńko J. (red.), Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP we Wrocławiu, Wrocław.
- Wojnarska A. [2013], *Kompetencje komunikacyjne nieletnich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Wspieranie rozwoju kompetencji komunikacyjnych dzieci* [2009], Andrzejewska J. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Żurek S. J. [2009], *Koncepcja podstawy programowej z języka polskiego*, [w:] *Podstawa programowa z komentarzami. Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, t. 2, Warszawa.